

Οί Ἐκκλησίες Στροβόλου

Α. Ἡ Χρυσελεούσα

Ἡ Χρυσελεούσα εἶναι ἡ ἀρχαιότερη ἀπὸ τὶς σωζόμενες ἐκκλησίες τῆς περιοχῆς Στροβόλου. Ἀλλὰ τοῦτο, μόνον, ὅσον ἀφορᾷ τὸ κύριο τμῆμα τοῦ Ἁγίου Βήματος. Ὅπως θὰ ἐξηγηθεῖ ἀργότερα στὸ παρὸν ἀρθρο, τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῆς ὅλης οἰκοδομῆς τοῦ σημερινοῦ ναοῦ εἶναι μεταγενέστερες προσθήκες.

α) ΟΝΟΜΑΣΙΑ: Τὸ ὄνομά της «Χρυσελεούσα» εἶναι νεώτερο. Ἀνάγεται, ἴσως, στὶς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας. Ἐπίσημο, νομίζουμε, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τὸ ὄνομα «Ἐλεούσα». Αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ ἀρχαία μεγάλη τοιχογραφία, πού εἰκονίζει τὴ Θεομήτορα μὲ τὴν ἐπιγραφή, «ΜΡ (ΜΗΤΗΡ) ΘΥ (ΘΕΟΥ) Η ΕΛΕΟΥΣΑ Η ΘΕΟΝΥΜΦΕΥΤΟΣ ΚΟΡΗ». Ἡ τοιχογραφία αὐτή, ἐξ αἰτίας μιᾶς πολὺ ἐκτεταμένης φθορᾶς της ἀπὸ τὴν ὑγρασία¹, χρειάστηκε νὰ ἐπαναζωγραφηθεῖ. Κι αὐτὸ πραγματοποιήθηκε, εὐτυχῶς, ἀπὸ ἀριστο ζωγράφο-ἀγιογράφο, τὸ μ. Σόλωνα Φραγκουλλίδη, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1950.

Στὸ «Πανηγυρικὸν Λεύκωμα ἐπὶ τῇ τελετῇ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῆς προτομῆς τοῦ Ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ Στροβόλῳ τὴν 27ην Ἀπριλίου 1930»², ἀπαντῶνται καὶ οἱ ἀκόλουθες ὀνομασίες: «Χρυσελεούσα»³, «Χρυσελεούσα»⁴, «Παναγία»⁵ καὶ «Παναγία Στροβόλου»⁶.

β) Ο ΠΡΩΤΟΣ ΚΤΗΤΟΡΑΣ: Μέχρι τώρα ἐπικρατοῦσε ἡ ἀντίληψη ὅτι, κτήτορας τῆς πρώτης ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας κατάλοιπο εἶναι τὸ κύριο τμῆμα τοῦ ὑπάρχοντος Ἁγίου Βήματος⁷ τοῦ ἱ. ναοῦ Χρυσελεούσης, ὑπῆρξε ὁ φράγκος βασιλεὺς τῆς Κύπρου Οὗγος Δ'. Σὰν ἔτος ἀνέγερσης τῆς οἰκοδομῆς ὑπολογίζοταν τὸ 1357⁸. Ἡ ἀντίληψη αὐτή

ἐδραζόταν στὴ γραπτὴ μαρτυρία, γιὰ τὸ θέμα αὐτό, τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Κυπριανοῦ στὸ ἔργο του «Ἱστορία Χρονολογικὴ τῆς Νήσου Κύπρου», σ. 157. Ὁ βασιλεὺς Οὗγος¹⁰, γράφει ὁ ἱστορικός, «ἐφρόντισε διὰ τοὺς γάμους τοῦ μεγαλητέρου καὶ διαδόχου γιοῦ του Πέτρου... παραιτηθεῖς αὐτῷ πᾶσαν ἐξουσίαν... καὶ αὐτὸς ὡς ἰδιώτης, ἠγάπησε νὰ κατοικήῃ εἰς τὸ εἰς στρόβυλον παλάτιον. Ἐκεῖ ἔκτισε μίαν ἐκκλησίαν μὲ φράτορας, εἰς ἣν καὶ συναυλίζετο πάντοτε».

Ἡ πληροφορία αὐτὴ ἔδωκεν ἀφορμὴ στὸν μ. Κωνσταντῖνο Δ. Χριστοφίδη, ἐπιμελητὴ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ ἀναφερθέντος «Πανηγυρικοῦ Λεύκωματος» καὶ συγγραφέα τῶν περισσοτέρων ἀρθρων, πού περιλαμβάνονται σ' αὐτό, νὰ ταυτίσει τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Οὗγου Δ' μὲ τὴν Χρυσελεούσα¹¹. Τὸ ἴδιο ἐπραξε καὶ ὁ μ. Κωνσταντῖνος Μυριαυθέας στὸ μν. ἔργο του «Βίος καὶ Ἱ. Ἀκολουθία τῆς Ἁγίας Μαρίνης-Κειμήλια τοῦ Ἱ. Ναοῦ Χρυσελεούσης Στροβόλου»¹².

Παρουσιάζονται ὁμως καὶ διαφορετικὲς ἀπόψεις: Ἔτσι:

1. ὁ Rupert Gunnis, στὸ ἔργο του «Historic Cyprus» γράφει: «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Παναγίας Παρθένου Μαρίας ξανακτίσθηκε τὸ 1817, ἀλλὰ ἡ κόγχη καὶ ὁ θόλος προέρχονται ἀπὸ ἀρχαιότερη οἰκοδομὴ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων»¹³ καὶ

2. ὁ George Jeffery στὸ βιβλίο του A description of the Historic Monuments of Cyprus¹⁴ λέγει: «Ἡ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ, πού εἶναι ἀφιερωμένη στὴν Παναγία Χρυσελεούσα, κτίσθηκε ἢ μᾶλλον ξανακτίσθηκε μὲ πολὺ παράδοξο τρόπο, ἔτσι πού νὰ διατηρεῖ τὸ θόλο ἑνὸς ἀρχαιότερου Βυζαντινοῦ οἰκοδομήματος πάνω ἀπὸ τὴν ἁγία τράπεζα».

Τῶν δύο αὐτῶν ἀντιθέτων ἀπόψεων, τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Κυπριανοῦ ἀπὸ τῆ μιᾶ καὶ τῶν R. Gunnis καὶ G. Jeffery ἀπὸ τὴν ἄλλη, κάμνει μνεῖα χωρὶς νὰ τοποθετεῖται ὑπὲρ ἢ κατὰ καὶ ὁ συγγραφέας τοῦ σχετικοῦ λήμματος τῆς Μεγάλης Κυπριακῆς Ἐγκυκλοπαίδειας, τόμος 9, σ. 138.

Ὁ μ. Νέαρχος Κληρίδης, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό, δὲν μνημονεύει ὅποιαδήποτε φράγκικη ἐκκλησία στὸ ἔργο του «Χωριά καὶ Πολιτεῖες

1. Ὁφειλόμενη στὴ βαρεῖα χιονόπτωση τῆς 4ης Φεβρουαρίου 1950 πού κάλυψε ὅλη τὴν Κύπρο. Ἀπὸ τότε τέτοιο φαινόμενο δὲν ξαναπαρουσιάστηκε.

2. Α' Ἐκδοση: Λευκωσία (Κύπρου), 1929. Β' Ἐκδοση: Στρόβολος - Κύπρος, 1988.

3. Αὐτόθι σ. 27, 32, 61.

4. Αὐτόθι σ. 29, 48.

5. Αὐτόθι σ. 72.

6. Αὐτόθι σ. 75.

7. Ἡ κόγχη καὶ ὁ θόλος.

8. «Πανηγυρικὸν Λεύκωμα», Στροβόλου, σ. 72, 73, κ.ἄ.

9. Κωνσταντῖνου Μυριαυθέας: Βίος καὶ Ἱ. Ἀκολουθία τῆς Ἁγίας Μαρίνης - Κειμήλια τοῦ Ἱ. Ναοῦ Χρυσελεούσης Στροβόλου, Λευκωσία (Κύπρου) 1949, σ. 44.

10. 1324-1359.

11. Βλ. μν. ἔ. σ. 73, ὅπου τὸ σχετικὸ ἀρθρο του τιτλοφορεῖται «Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Οὗγου Δ'».

12. Λευκωσία (Κύπρου) 1949, σ. 44.

13. Second edition London 1947, p. 433 (First edition May 14th 1936): "The Church of the B.V.M. was rebuilt in 1817, but the apse and the dome are from a former building of the Byzantine period."

14. Cyprus 1918 p. 298: "The village church, dedicated to the Panayia Chrysoeleousa is very curiously constructed, or rather reconstructed, so as to retain the dome of a more ancient Byzantine structure over the altar."

της Κύπρου». Υποστηρίζει όμως, ότι ο ναός της Χρυσελευούσης κτίσθηκε με έξοδα του εθνομάρτυρα Κυπριανού, στην ίδια εκείνη θέση, που ύψωνόταν άλλοτε περήφανο το φράγκικο παλάτι του Ούγου Δ'»¹⁵.

Μια περαιτέρω έρευνά μας σ' άλλες αξιόλογες εκδόσεις ιστορικές και αρχαιολογικές για το νησί μας¹⁶ δεν έφεραν στο φως κάτι άλλο αξιοπρόσεκτο για το θέμα μας. Έτσι συνέχισε να επικρατεί ή αναφερθείσα μαρτυρία του ιστορικού Αρχιμανδρίτη Κυπριανού, την οποία δέχονται, όπως είπαμε, και οι Κωνσταντίνος Δ. Χριστοφίδης και Κωνσταντίνος Μυριανθέας. Σ' αυτούς μοναδικοί αντίλογοι παρέμειναν ο Rupert Gunpis, ο G. Jeffery και μ' ένα πλάγιο τρόπο ο Νέαρχος Κληρίδης.

Μάταια «πάσχιζε» ή έναπομείνασα οικόδομη του 'Αγίου Βήματος, με την όλη αρχιτεκτονική της, ν' αποδείξει ότι ούτε φράγκικη ήταν, ούτε φράγγικη ποτέ. Προσπαθούσε να θυμίσει τους μελετητές της, με την όλη της εμφάνιση, ότι είναι «καθαρόαιμη» βυζαντινή εκκλησία, σαν άλλες παρόμοιες οικόδομες του Μυστρά, μ' μονάχα τον R. Gunpis και τον G. Jeffery μπόρεσε να πείσει.

Από το 1991, όμως, «ή φωνή» του 'Αγίου Βήματος της Χρυσελευούσης ενισχύθηκε σημαντικώτατα. Τί μεσολάβησε; Η συντήρηση της εικόνας του Παντοκράτορος που είναι ζωγραφισμένη στο θόλο του 'Αγίου Βήματος. Από το 1903, εξ αιτίας μιάς πυρκαϊάς, που ξέσπασε μέσα στο 'Αγιο Βήμα¹⁷, και που απείλησε την καταστροφή του ναού, ή τοιχογραφία του θόλου άμαυρώθηκε από τους καπνούς, σέ σημείο που ν' αμυγδαλίζονται τίποτε. Η συντήρηση λοιπόν της εικόνας υπήρξε άρκετά αποκαλυπτική για την ιστορία της οικόδομης, αν και ή φωτιά και οι καπνοί επέφεραν τέτοια φθορά, που δεν ήταν δυνατή ή πλήρης αποκατάστασή της.

15. Λευκωσία - Κύπρου, 1961, σ. 231

16. Ιωάννου Χάκκετ: 'Ιστορία της 'Ορθόδοξου 'Εκκλησίας της Κύπρου - Λεοντίου Μαχαιρά: Χρονικόν - Camille Enlart (translated and edited by David Hunt): Gothic Art and the Renaissance in Cyprus - Λούζου Φιλίππου: 'Η 'Εκκλησία της Κύπρου κ.ά.

17. Ο τότε νεακός της εκκλησίας, καθώς πληροφορούμεθα, φύλαξε την πύλην θερμάστρα... μέσα στο ξύλινο έρμαρι, που βρισκόταν μέσα στο 'Αγιο Βήμα και όπου φυλάττονταν τα ι. άμφια των Ιερέων. Τα ξυλοκάρβουνα, που φαίνονταν οβηστά, άναψαν και άκολούθησαν κάποιες καταστροφές, με κυριώτερη τή πλήρη μαύριση της εικόνας του Παντοκράτορος στον τρούλλο. Η περαιτέρω καταστροφή άποφεύχθηκε, γιατί οι γύρω κάτοικοι της εκκλησίας έτρεξαν και κατάσβεσαν την πυρκαϊά με νερό που έβγαλλαν από τή πηγάδια και κουβαλούσαν με κουβάδες και άλλα δοχεία.

Η συντήρηση έγινε από τή 'Αρχαιολογικό Μουσείο Κύπρου υπό τήν ευθύνη και τήν καθοδήγηση του τότε διευθυντή του, αρχαιολόγου κ. 'Αθανασίου Παπαγεωργίου, ο οποίος και έτοιμάσε σχετική μελέτη - άνακοίνωση. Με τή δημοσίευσή της θά χυθεί άφθονο φως στην ιστορία της πρωταρχικής οικόδομης του ιερού ναού Χρυσελευούσης. Για τήν ώρα, τή σημαντικώτερο που προήλθε από τή συντήρηση της τοιχογραφίας αυτής, είναι ότι είναι έργο του 13ου αιώνα. Έτσι τοποθετείται ή πρωτογενής οικόδομη, τουλάχιστο, κατά ένα αιώνα προγενέστερα από τήν εποχή του Ούγου Δ', όποτε καταλήγουμε σ' ένα από τή δύο άκόλουθα συμπεράσματα:

1. Η αναφερόμενη από τόν ιστορικό αρχιμανδρίτη Κυπριανό εκκλησία του Ούγου είναι άλλη από τή Χρυσελευούσα που δεν διασώθηκε στο πέρασμα τώσων αιώνων.

2. Ο Ούγος δεν έκτισε εκκλησία, παρά μόνο κατέσχε τήν υπάρχουσα, τήν στέρησε από τούς 'Ορθόδοξους πιστούς και τή μετέτρεψε σέ φράγκικο βασιλικό παρεκκλήσιο.

Τό τελευταίο όμως δεν υποστηρίζεται, γιατί υπάρχει και ή άποψη ότι ούδέποτε έπαυσε ή Χρυσελευούσα ν' είναι όρθόδοξος λατρευτικός χώρος.

(Συνεχίζεται)

Η Χρυσελευούσα τή 1928.

Οί ἐκκλησίες Στροβόλου

Β'

(Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο)

Α. Η ΧΡΥΣΕΛΕΟΥΣΑ

γ) **Ὁ Δεύτερος Κτήτορας**, πού ἔδωσε καὶ τὴν τελικὴ μορφή τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τῆς ὑπάρχουσας ἐκκλησίας τῆς Χρυσελεύσας, εἶναι ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὸ Στρόβολο Ἐθνομάρτυρας Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός¹⁸. Αὐτὸς ἀνήγειρε ἐκ βάθρων ὄλο τὸ κεντρικὸ κλίτος, κατεδάφισε τὸν δυτικὸ τοῖχο τοῦ ὑπάρχοντος τότε ναυδρίου καὶ ἔνωσε τὸ ἅγιο Βῆμα μὲ τὴ νέα οἰκοδομή, ἀφοῦ ὁμοίως πρῶτα διηύρυνε σημαντικὰ καὶ αὐτὸ τὸ Ἅγιο Βῆμα καὶ τοῦ ἔδωσε τὴ σημερινή μορφή. Ἐπιπρόσθετα ἀνήγειρε περικαλλές καμπαναριὸ πού ὑπῆρχε μέχρι τὸ 1950¹⁹ καὶ ἄρχισε τὴν οἰκοδομὴ περιτοιχίσματος, πρὶν ἀπὸ τὸ 1815, πού δὲν πρόλαβε ν' ἀποτελειώσει. Τοῦτο πραγματοποιήθηκε μόλις τὸ 1867²⁰.

Ἐξοπλισμὸς καὶ διακόσμηση τοῦ ναοῦ: Τὸ εἰκονοστάσιο (τέμπλο) στὸ κεντρικὸ κλίτος εἶναι ἔργο τῶν ξυλογλυπτῶν Γιαννακοῦ, Δημητρίου, Λαζαρή καὶ Χ' Κωστή ἀπὸ τὰ Ταταῦλα Κωνσταντινουπόλεως. Τοὺς ἔφερε στὴν Κύπρο ὁ μν. Χ' Σάββας ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα τὸ 1810 ἢ 1811 ὅταν πῆγε ἐκεῖ γιὰ προσκύνημα²¹. Τὰ τρία σύνθρονα στὸ Βόρειο κλίτος, ὁ δεσποτικὸς θρόνος καὶ ὁ ἄμβωνας εἶναι ἔργα τοῦ Χ' Κωστή. Οἱ τρεῖς ἄλλοι συντεχνῖτες του εἶχαν ἀποθάνει τὸ 1819 ὕστερα ἀπὸ ἐπιδημία χολέρας. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι καὶ ἡ ξυλόγλυπτη εἰκόνα ὅπου παρίσταται ἡ προσφορὰ τῶν ἔθνομαρτύρων Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Χ' Σάββα τῆς ἐκκλησίας τῆς Χρυσελεύσας στὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο. Αὐτὴ βρίσκεται χαραγμένη στὸ θρονί, ὅπου εἶναι τοποθετημένη ἡ εἰκόνα τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος. Πα-

ρουσιάζει τοὺς δύο ἔθνομάρτυρες γονατιστοὺς νὰ κρατοῦν, ὁ Κυπριανὸς τὴν πρύμνη καὶ ὁ Χ' Σάββας τὴν πρῶρα πλοίου, πού φέρει ἐντὸς τοῦ τῆ Θεοτόκο Ἐλεούσα Στροβόλου, κρατοῦσα τὸν Μονογενῆ Υἱό της καὶ περιβαλλόμενη ἀπὸ ἀγγέλους. Στὴ δεξιὰ πλευρὰ της, ἡ παράσταση αὐτὴ παρουσιάζει τὴν ἐκκλησία τῆς Ἐλεούσας καὶ στὴν ἀντίθετη πλευρὰ μελανοδοχεῖο καὶ τὸν Ἐθνομάρτυρα, πού μόλις ὑπόγραψε τὴν προσφορὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἐλεούσας στὴ Θεομήτορα. Ὁ ἔθνομάρτυρας φέρει ἀρχιερατικὸ μανδύα, σκῆπτρο καὶ ἐπανωκαλύμανχο.

Τὸ σχέδιο τῆς ξυλογραφίας αὐτῆς, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ μ. Κωνσταντῖνος Μυριανθέας²² διασώθηκε: «Εἶναι ἐγχρωμον καὶ ἄνωθεν τοῦ Κυπριανοῦ ἐντὸς τετραγώνου ὑπάρχει ἡ ὑπογραφή: «Ὁ θεῖος ἔλεει Κύπρου Κυπριανός». Ἀνωθεν τοῦ Χ' Σάββα: «Ὁ ΣΑΒΒΑΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΗΣ». Φωτογραφικὸ ἀντίτυπο δημοσιεύεται στὸ μν. βιβλίον του²³.

Μὲ πρωτοβουλία πάλι τοῦ μ. Κωνσταντίνου Μυριανθέα ἐγίνε ζωγραφικὴ ἀντιγραφή τοῦ ἐγχρωμου αὐτοῦ σχεδίου, «κατὰ μίμησιν».

22. Βλ. στὸ πιὸ πάνω σ. 47.

23. Βλ. στὸ πιὸ πάνω, πίναξ 8.

18. 1756-1821

19. Τοῦτο κατεδαφίσθηκε γιὰ τὴν επέκταση τοῦ ὑπάρχοντος ναοῦ.

20. Βλ. μν. ἔργο «Πανηγυρικὸν Λεύκιμα» σ. 76. «Κατὰ τὸ 1815 ἐκτίσθη μέρος (τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ) ὡς δεικνύει ἡ ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ δυτικοῦ τοίχου εὑρισκομένη ἐκ πωρώδους λίθου πλάξ, ἣτις ἔχει χαραγμένον ἐξέχοντα σταυρὸν τὸ IC, XC, NI, KA. (Ἰησοῦς Χριστὸς Νικῆ) καὶ κάτωθεν κεφαλαίοις γράμμασι τὸ «ἔτελείωσεν Μέρος». Κάτωθεν «Στήτω Χριστὸς μεθ' ἡμῶν» καὶ τὴν ἡμερομηνίαν «1815 + Ἀπριλλίου Κ'». Εἰς τὴν βορείαν δὲ θύραν τοῦ περιβόλου ὑπῆρχε πλάξ ἐφ' ἧς ὑπῆρχε καὶ πάλιν ὁ σταυρὸς καὶ τὸ IC, XC, NI, KA. καὶ τὰ συμβολικὰ ΦΧ (=Φῶς Χριστοῦ) ΦΠ(=φαῖνη πᾶσι) κάτω δὲ 1867. Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ τοῖχος τοῦ περιβόλου ἐτελείωσε κατὰ τὸ 1867».

21. Βλ. περισσότερα στὰ μν. «Πανηγυρικὸν Λεύκιμα», σ. 74 καὶ Κ. Μυριανθέως «Κεμήλια Ἱεροῦ Ναοῦ Χρυσελεύσας» σ. 47.

ὅπως ἀναγράφεται σ' αὐτή, ἀπὸ τὸν τότε καθηγητὴ τῆς τέχνης στὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο μ. Ἰωάννη Κισσονέργη, τὸ ἔτος 1949. Ἡ ζωγραφία αὐτὴ βρίσκεται μέσα στὸν Ἱερό Ναὸ Χρυσελεύσης καὶ εἶναι διαστάσεων 130X70 ἑκατοστόμετρα.

Ὅμως προαισθανόμενοι, οἱ κτήτορες φαίνεται, καὶ τὶς ἀμφισβητήσεις τοῦ μέλλοντος, ἰδιαίτερα γιὰ τὸν πρῶτο, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Κυπριανό, φρόντισαν καὶ μὲ ἄλλους τρόπους νὰ κατοχυρώσουν τὸν Στρόβολο, σὰν τόπο τῆς καταγωγῆς τους. Ἔτσι δύο κτητορικὲς πλάκες ἐντοιχισμένες στὸ βόρειο ἐξωτερικὸ τοῖχο ἢ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη στὸ νότιο διακηρύττουν τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Ἄς δοῦμε ὁμως τί γράφουν, ἢ μᾶλλον τί ὁ ἔθνομάρτυρας Κυπριανὸς διέταξε νὰ χαραῖξουν στὶς πλάκες αὐτές:

Νότια πλάκα*

Λιτὴν προσφορὰν δέξαι, μητρὰνανδρε κόρη,
τὴν ἐκ βάθρων οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ Σου,
ἣν σοι προσφέρει Κυπριανὸς Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου
ἐκ τῶν σῶν τὰ σὰ λαβῶν καὶ προσενέγκας·

* Ὅταν τὸ 1952 ἀφαιρέθηκαν ἀπὸ τοὺς δύο ἐξωτερικοὺς τοίχους τῆς μονόκλιτης τότε Χρυσελεύσης γιὰ νὰ τοποθετηθοῦν, ὅπου θὰ ἄρμοζε στὴν τρίτοκλιτη ἐκκλησία, ἔγινε λάθος καὶ ἡ πλάκα πού βρισκόταν στὴ βόρεια πλευρὰ τοποθετήθηκε στὴ νότια καὶ ἡ νότια στὴ βόρεια.

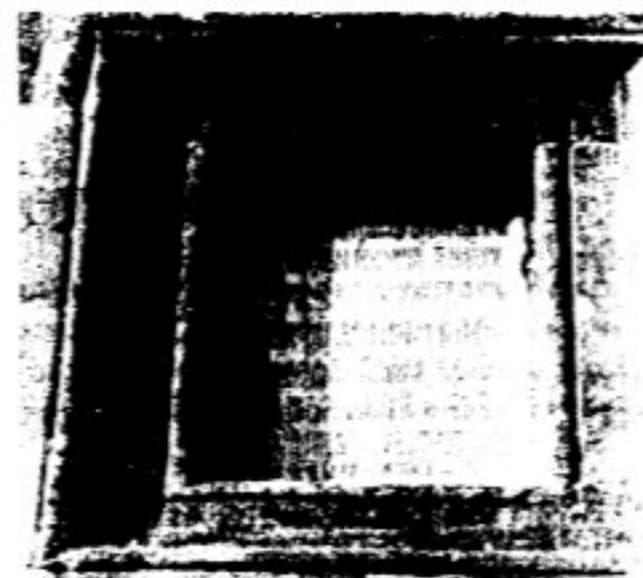
μισθὸν δὲ δίδου πληροῦσα τὰς αἰτήσεις,
ἅς σοι προσάγει στεναγμοῖς ἀλαλήτοις
θοῦ δ' ὑπὸ πόδας αὐτοῦ πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον.

αοιζ Μαρτίου β (=1817)

Βόρεια πλάκα:

Τὸν δὲ πολλοῖς ἰδρῶσι τε
καὶ ἀδραῖς δαπάναις
ἐσπουδακότα τὴν ὄλην
διακόσμησιν τοῦ ναοῦ Σου
τὴν τε ἐκτὸς τὴν τε ἔνδον
τῶν ἱερῶν κειμηλίων
Σὸν λάτριν Σάββαν
κτίτορα ζήλω Θείῳ
καὶ ἐγχωρίους
συνδραμόντας προθύμως
ἄμειψαι πάντας
ὡς Σὺ οἶδας Κυρία.

ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1817 ἐν μηνί Μαρτίῳ

Ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ἐπιγραφὲς καταφαίνεται ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἀνέλαβε τὸ ὄλο οἰκοδομικὸ ἔργο τοῦ ναοῦ²⁴, ἐνῶ ὁ ἀνεπιός του Χ' Σάββας ἀνέλαβε τὴ διακόσμηση τοῦ ναοῦ καὶ τὸν ἐξοπλισμὸ του σὲ ἱερά σκεύη καὶ κειμήλια²⁵.

Μοναδικὴ ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τὸ σωζόμενο μέχρι σήμερα ἈΡΤΟΦΟΡΙΟΝ. Τοῦτο ἀποτελεῖ προσφορὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ βεβαιώνεται μὲ σχετικὴ ἐπιγραφή, «ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ». Ἡ ἐπιγραφή βρίσκεται στὸ ἐμπρόσθιο μέρος κάτω ἀπὸ εὐμεγέθη ὠραιότατο σταυρὸ ἀπὸ σιτέφι. Ἀπὸ τὸ ἴδιο ὑλικὸ εἶναι ἐπενδυμένο ἐξ ὀλοκλήρου τὸ ἄρτοφόριο.

(Συνεχίζεται)

24. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἀποδέχεται, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀναφερθέντες καὶ ὁ μνημονευθεὶς G. Jeffery στὸ ρηθὲν ἔργο του, σ. 297.

25. Τοῦτο ἀποδείχεται μέχρι σήμερα μὲ τὶς σχετικὲς ἐπιγραφὲς καὶ στὰ σχετικὰ διασωζόμενα κειμήλια, ὅπως εἶναι ὁ θυμιατός, τὰ ἑξαπέφυγα, Δισκοπότηρα, Λαβίδα, Ἀστερίσκος, 2 Σταυροὶ μεγάλοι κ.ἄ. γιὰ τὰ ὅποια θὰ γίνῃ λόγος στὴν παρούσα ἐργασία.